

Danmarks internationale placering 1914 til i dag

I Tysklands skygge

Kort efter udbruddet af Første Verdenskrig blev Danmark d. 5. august 1914 stillet over for et vanskeligt valg: Som et led i krigsførelsen mod hovedmodstanderen Storbritannien forlangte Tyskland de danske adgangsveje til Østersøen spærret med miner. Herved skulle englænderne hindres i at angribe Tyskland på nordflanken. Danmark havde – i overensstemmelse med sin hidtidige politik – erklæret sig neutral i krigen. Men lige meget hvilket valg man traf i mineudlægnings-spørgsmålet, ville det kunne anfægte den danske neutralitet og dermed det danske ønske om at holde sig uden for krigsbegivenhederne. Valgte man at sige ja til tyskerne, frygtede man, at det af englænderne ville blive opfattet som en yderst uvenlig handling, der måske, som i 1807, kunne få dem til at gennemføre et regulært bombardement af København. Valgte man at sige nej, hvilket harmonerede med forpligtelserne som neutralt land, kunne man forudse kraftige tyske modforanstaltninger, evt. i form af en besættelse af danske kyststrækninger for at gennemtvinge spærringen. Det tyske krav

betød i realiteten, at Danmark måtte tage stilling for én af de to krigsførende parter – og dermed imod den anden.

Efter intense overvejelser, hvor også kongen blev inddraget, valgte de danske beslutningstagere at sige ja til mineudlægningen i august 1914. Tyskerne var tilfredse, og englænderne samtykkede i beslutningen. "Quite reasonable", som den engelske ambassadør udtrykte det over for den danske udenrigsminister Erik Scavenius. Trods den tilsyneladende 'uneutral' handling var grundlaget hermed skabt for, at Danmark under resten af Første Verdenskrig kunne fortsætte sin neutralitetspolitik. Og endda tjene store penge på den ved at handle med både Tyskland og Storbritannien.

Episoden illustrerer noget centralt vedrørende Danmarks internationale placering i perioden. Danmark var efter nederlaget til Preussen i 1864 og afståelsen af Slesvig for alvor blevet en småstat. Da de mange tyske stater herefter blev samlet i et stort rige i 1871, havde småstaten fået en magtfuld nabo, der med årene skulle blive stadig mere magtfuld og i stigende

grad mere aggressiv i sin udenrigspolitik. Danmark var nærmest tvunget til at indordne sig under disse vilkår og føre en udpræget tyskvenlig udenrigspolitik. Og det var Tysklands modstandere også klare over. Derfor den forstående britiske reaktion på mineudlægningsbeslutningen. Kun i meget begrænset udstrækning kunne der blive tale om en selvstændig dansk udenrigspolitik. En af hovedopgaverne for Danmark blev i stedet at sikre sig så gunstige handelsvilkår som muligt.

Tysklands nederlag og Første Verdenskrigs afslutning i 1918 betød umiddelbart en forbedring af Danmarks stilling, og førte i 1920 til Nord-slesvigs genforening med Danmark. Men grundlæggende stod Danmark også efter Versailles-freden i 1919

stadig alene over for den store nabo i syd. Og med Hitlers magtovertagelse i januar 1933 blev Tyskland et diktatur og en stormagt der ikke ville acceptere status quo, dvs. de bestående tilstande. Tysk udenrigspolitik blev aggressiv og revanchistisk, og især det såkaldte Versailles-diktat kom til at stå for skud. Hertil hørte også den nye dansk-tyske grænsedragning i Sønderjylland.

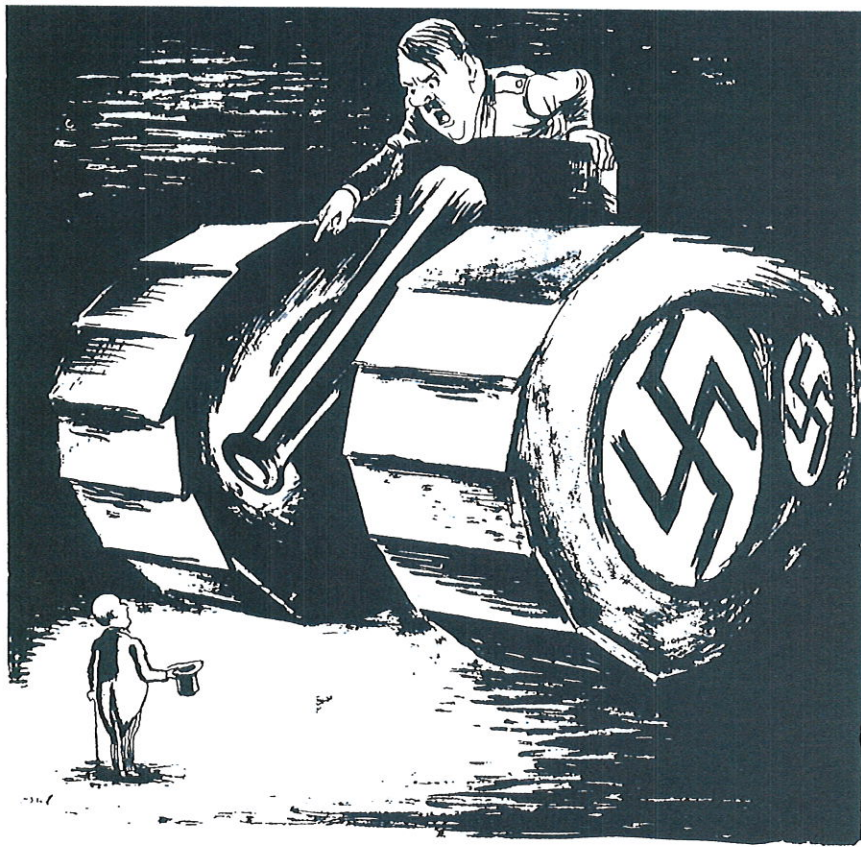
Under disse vilkår valgte den danske regering under ledelse af socialdemokraten Thorvald Stauning atter at føre en udenrigspolitik, der nok i princippet var neutral, men i realiteten gav efter for tyske krav og ønsker. Både i datiden og i eftertiden er det især den mangeårige radikale udenrigsminister Peter Munch, der har stået som eksponent for denne politik,

DANMARKS ÆNDRERE PLACERING I VERDEN SIDEN 1914

	Internationalt system polaritet	Internationalt system organisationsgrad	Hovedtrussel/trusler	Dansk udenrigspolitik: Hovedlinjer	Vigtige danske aktører
1914-1945	multipolaritet	lav (Folkeforbundet)	Tyskland	neutralitet, tilpasning	Erik Scavenius, Peter Munch
1945-1989	bipolaritet	højere (FN, EF, NATO)	Sovjetunionen og Warszawapagten, Atomkrig	alliance og ikke-provokation, fragmentering	Hans Hedtoft, Per Hækkerup, Uffe Ellemann-Jensen
1989-	uni-polaritet	høj (FN styrket, EF → EU, NATO udvides, WTO)	terrorisme, global ulighed, civilisations-sammenstød, miljøproblemer	aktivisme, USA-orientering	Uffe Ellemann-Jensen, Niels Helveg Petersen, Anders Fogh Rasmussen

WTO: Verdenshandelsorganisationen, grundlagt 1995.

Fragmentering: Opdelt udenrigspolitik; hentyder her til at forskellige målsætninger i udenrigspolitikken varetages af forskellige organisationer, f.eks. sikkerhedspolitik i NATO og udenrigsøkonomi i EU (se også fig. s. 139).

Tegning bragt i tidsskriftet "Kulturkampen" i forbindelse med indgåelse af den dansk-tyske ikke-angrebstraktat i maj 1939. (Bidstrup)

det såkaldte 'Munch'ske system'. Som radikal var Munch yderst skeptisk over for brugen af militære midler, og han mente, at en dansk oprustning kun ville øge truslen fra Tyskland. Et stærkere dansk forsvar ville aldrig kunne hindre en tysk besættelse, men tværtimod gøre den mere sandsynlig, idet tyskerne ville se en interesse i at sætte danske enheder ud af spillet, inden de kunne bruges mod dem selv – enten af Danmark eller af Tysklands fjender.

Det indgik endvidere i det Munch'ske system, at Danmark heller ikke på andre måder skulle provokere tyskerne. Danmark holdt lav profil i Folkeforbundet (forløberen for FN) når Tyskland, der havde meldt sig ud af forbundet i 1933, blev kritiseret. I 1935 var Danmark medlem af det øverste organ, Folkeforbundsrådet, og valgte som eneste land ikke at stemme for en **fordømmelse af den tyske oprustning.**

Andre udtryk for tilpasningspolitikken var opfordringer til pressen om at vise forsigtighed ved omtalen af Tyskland, afvisning af flygtninge, der var forfulgt syd for grænsen, og indgåelsen af en ikke-angrebstraktat med Tyskland i maj 1939 få måneder før krigsudbruddet. Selv om man udmærket vidste, at tilbuddet om en sådan traktat var et led i et tysk propagandanummer, valgte man alligevel at skrive under. De andre nordiske lande, der havde fået det samme tilbud, sagde pænt nej tak.

Den danske imødekommenhed over for Hitler-Tyskland i 1930'erne var på ingen måde udtryk for sympati over for det nazistiske styre. De to regeringspartier tog mindst lige så stærk afstand fra den nazistiske ideologi som de øvrige partier i Folketinget. Men den var udtryk for en vurdering af, hvad en småstat som Danmark kan gøre, når den står alene over for en **truende stormagtsnabo. Andre - uden**

for regeringen - vurderede situationen anderledes. Især i militære kredse og hos de konservative så man yderst kritisk på regeringens politik. Her mente man, at en dansk oprustning ville kunne afskrække Tyskland fra at angribe og sikre hjælp udefra.

Regeringens forsøg på at imødegå den tyske trussel gennem diplomati og imødekommenhed brød sammen den 9. april 1940, da tyske soldater uden varsel og på trods af ikke-angrebstraktaten marcherede over grænsen i Sønderjylland og gik i land ved Langelinje i København. Der blev kun ydet symbolsk modstand før kapitulationen, og en besættelse af landet var en kendsgerning. Denne ydmygende oplevelse satte sig dybe spor i efterkrigstidens politiske bevidsthed bl.a. i form af sloganet "aldrig mere en 9. april", der blev brugt til at argumentere for en ny udenrigspolitik.

Oplevelsen af, at den tysk-tilpassede udenrigspolitik havde fejlet, blev forstærket af begivenhederne under besættelsen. Ganske vist slap Danmark billigt, hvad angår menneskelige og materielle tab i forhold til andre europæiske lande, men det blev en udbredt opfattelse, at regeringen, der efter 9. april blev omdannet til en samlingsregering, var gået for vidt i tilpasningen til Tyskland. De tyske sejre i krigen blev rost, kommunister blev i strid med grundloven interneret, og regeringen indledte på eget initiativ forhandlinger om indgåelsen af en vidtgående told- og møntunion mellem Danmark og Tyskland. Formålet var igen at afværge en trussel, nu ikke længere mod

det danske territorium, men mod befolkningens overlevelse og sikkerhed. Ikke mindst i lyset af krigens udfald blev de resultater, regeringen opnåede, imidlertid af mange vurderet negativt. Var æren ikke gået fløjten? Og burde vi ikke have ydet mere til den fælles kamp mod nazismen og fascismen?

Det var regeringen, der havde sikret, at Danmark på mange måder kom helskindet gennem besættelsen, men det var modstandsbevægelsen og det folkelige oprør, der i august 1943 førte til regeringens afgang, der fik lovordene efter krigen. Og hermed blev der også stillet et stort spørgsmålstegn ved, om hele det grundlag den danske udenrigspolitik havde hvilet på både før og under krigen, havde været rigtigt.

Danmark i en ny verden efter 1945

Med udfaldet af Anden Verdenskrig, Tysklands efterfølgende deling og starten på Den Kolde Krig blev det efter 1945 hurtigt klart, at forholdet til Tyskland ikke længere var det dominerende tema i dansk udenrigspolitik. Afgørende blev i stedet, hvordan man skulle forholde sig til Øst-Vest konflikten. Skulle man fortsætte den hidtidige og af mange kritiserede neutralitetspolitik, eller skulle man tage imod tilbuddet om medlemskab af NATO og dermed slutte sig til vestblokken? Eller skulle man vælge en helt tredje vej og søge at skabe en forsvarsalliance mellem de nordiske lande?

Danmark valgte i april 1949 at stå som medunderskriver af den vestlige